

Győri Ferenc¹

A TEHETSÉGFÖLDRAJZ HIPOTETIKUS KONCEPCIÓJA

BEVEZETÉS

Hosszú idő óta nem volt annyira aktuális az emberiség egyik legérdekfeszítőbb, legtitokzatosabb problémájának, a *tehetség* létrejöttének, mi-
benlétének és megjelenésének kérdése, mint napjainkban. Az emberi *képessé-
gek* és a *kreativitás* irányába forduló megkülönböztetett figyelem jól tetten
érhető a problematika sokféle tudományos megközelítésében, s reneszánszát
éli a politikai retorikában is. A különféle képességekből táplálkozó tehetség
mindenekelőtt *individuális* tulajdonságként ismert, de tömeges megjelenése
esetén *kollektív* tehetségről is beszélhetünk. Egyre elfogadottabb az a nézet,
hogy a posztindusztriális fejlődés gyorsuló társadalmi-gazdasági változásai-
nak korában csak azok az egyének és közösségek lesznek képesek boldogul-
ni, melyek kellő ötletességgel, szellemi hajlékonysággal, kezdeményező-
és problémamegoldó-készséggel, felkészültséggel, egyszóval tehetséggel ren-
delkeznek. Ma a kreativitásra mint tömegjelenségre van szükség (MAGYARI
BECK 1988).

A természeti erőforrásokban szűkölködő országok fő kitörési irányaként
szintén a szellemi kapacitás és a társadalmi kreativitás kiaknázása kerül meg-
jelölésre. Sokan egyenesen a kreatív társadalmi gondolkodás mértékének és
természetének tulajdonítják a kultúrák születését, virágzását és pusztulását.
A társadalmak innovációs, revolúciós képessége mellett azonban egyre na-
gyobb jelentőséggel bír a közösségek *hagyományőrző képessége* is, mely a loká-
lis tudás anyagának zavartalan átörökítését, az identitás újratermelését s egy-
ben a közösség alkotókedvének újratöltését biztosítja (HOPPÁL 2002).

Korunk *információs forradalma* az emberi érzékelés „sávszélességének”
növekedésével jár együtt, ami új összefüggések felfedezését, a korábbiaktól

¹ PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, 7624
Pécs, Ifjúság útja 6.; középiskolai tanár, Dugonics András Piarista Gimnázium, 6724
Szeged, Bálint Sándor u. 14. (gyori@szepi.hu)

eltérő képességek kialakulását eredményezi (KEVICZKY 2001). De nő azoknak a száma is, akik több lehetőséggel, potenciával rendelkeznek, mint a korábbi korok népessége (Farkas 2003). Ám az egyéni és társadalmi cselekmények nagy hányada már a távközlési eszközök és a számítógép-hálózatok által szolgáltatott a kibertéren keresztül valósul meg. A fizikai tér béklyóitól mentes virtuális világ információáradata, „remote” interaktív kapcsolatai, újszerű közösségi struktúrái páratlan lehetőségeket teremtenek az emberi megismerés számára, de egyben új korlátokat is emelhetnek, s veszélyeket is rejthetnek.

A strukturálatlan, áttekinthetetlen információhalmazban nehéz eligazodni, ezért rendkívül alacsony a határfoka annak, hogy a fellelt információk sokasága hasznos tudássá váljon (Dénes 2005). Emellett a „képernyőmákony” alattomosan szedi áldozatait. Az intimszféráig betolakodó, arctalan világ a gyermekeket veszélyezteti leginkább. A különböző képernyők előtt eltöltött idő megfosztja őket a „face to face” jellegű személyes és közösségi kapcsolatoktól, interakcióktól, korlátozza a tehetség kialakulásában oly fontos érzelmi intelligencia, bizonyos kompetenciák és tudásfajták megszerzését.

A médiumok által közvetített, világot elárasztó uniformizált fogyasztási minták, művészeti irányzatok káros hatása is kimutatható. A tömegkultúrát – mely a „populáris tehetségeket” kreatív teljesítményükhöz képest aránytalanul bálványozza – a gátlástalan individualizmus uralja (Gábor szerk. 1996). A globális kultúra járványszerű terjedése a hagyományos képességterületek erózióját idézheti elő.

A kérdés, hogy az emberi tehetség képezheti-e a *földrajzi kutatások* tárgyát, megosztja a szakmai közvéleményt. Sokakban kételyt ébreszt a jelenség „megfoghatatlansága”, komplexitása és többféle értelmezése. Mindamelllett a tehetség szóhoz a napi nyelvhasználatban gyakran tapad a „született” jelző, ami nyíltan az emberek közötti biológiai különbségekre utal. A huszadik század lesújtó történelmi tapasztalatai óva inthetnek bennünket ezek kimondásától. Ám a biológiai különbségek elismerésétől való aggódás azért is értelmetlen, mert ezekkel évezredek óta együtt élünk, a bennünk rejlő képességek használata és megbecsülése pedig társadalmi és nem biológiai kérdés (KAMPIS 2002). Ezt belátván sokan vannak azok is, akik hasznosnak és magától értetődőnek tartják a *tehetség térbeliségének* feltárását, mi több, új dimenziókat látnak benne a geográfia számára. De az igenlők is el-elbizonytalanodnak annak megítélésében, hogy a *tehetség földrajza* önálló tudományszak-e, vagy más szakágak valamelyikének (pl. szociálgeográfia, kulturális, népesség-, viselkedésföldrajz) kutatási területként definiálható.

A *tehetségföldrajz* ürügyén tett első lépéseimmel magam is e végletek között botladoztam. Kellő földrajzos öntudattal rendelkezvén, székszi- sem nem a tehetség és a tér „összeboronálásának” elvi lehetőségéből táplálkoztam, hiszen bármely kategória földrajzivá tehető, amennyiben igaz rá, hogy alapvető hatással van a társadalom és a gazdaság térbeli fejlődésére (Zoltán 1979). Egyébként a témában való különösebb elmélyülés nélkül is él bennünk valamiféle percepció a dologgal kapcsolatban, érzékelhető, hogy a tehetség nem homogén mennyiségi és minőségi eloszlásban van jelen tágabb és szűkebb környezetünkben (pl. a nagy emberi alkotások elhelyezkedése, a tudomány és a kultúra fellegvárai, a legtöbb olimpiai bajnokot adó országok). Azt pedig, hogy egyéni sorsunk, pályafutásunk függ attól, hol születtünk, hová jártunk iskolába, hol kaptunk munkát, evidenciának tekintjük. A különféle képességek megjelenésének területi különbségeire néhány „kemény” statisztikai mutató is felhívja figyelmünket (pl. a felsőfokú végzettségűek vagy a szellemi keresők aránya, felvételi adatok, versenyeredmények, műveltségi mutatók, K+F-tevékenység, találmányok, szerzői jogok eloszlása).

A tétovaságom egyik fő forrása a tudomány kísértése volt. A kiváló tudós filozófus, SOMOGYI J. (1934) éppen a tehetségkutatás ürügyén tette fel a kérdést: lehet-e a tudományos vizsgálat céljából relatíve önálló tényezőként kezelni és önkényesen mechanizálni azt, ami a mechanikus összefüggést meghaladó szerves egységként függ össze? Szükség van-e ilyesfajta vizsgálatokra, vagy csak egyszerűen a modern kor és recens kultúránk által ránk erőltetett – MOLNÁR T. (2000) *Lélek és gép* c. esszéjében oly szemléletesen szavakba öntött – *mechanizálási kényszer* szül efféle ötleteket? Bizonytalanságom másik oka a tehetséggel összefüggésben előkerült témák hihetetlen tarkasága, szerteágazósága és ezeregy megközelítése volt. A legtöbb belőlük a pedagógia és a pszichológia szakirodalmából került ki, de szép számmal akadtak köztük különböző kultúrtörténeti munkák is, melyek az egyetemes értékűnek ítélt alkotásokat és alkotóikat lajstromozták. És mindezek mellett még diszciplínák zavarba ejtő sokasága fejtette ki nézeteit tehetségügyben. A bőséges szakirodalomban való többszöri „megmerítkezés” végül azt az eredményt hozta, amire titkon számítottam: a tehetség problematikáját vagy túl közelről, a személyiség, illetve a közvetlen közösségek (család, iskola) szintjén, vagy túl „távolról”, elvi síkon boncolgatták az írók. A térbeliséget aránylag kevés publikáció érintette annak ellenére, hogy a kérdés meglehetősen régóta érdekli a tudományt és ezen belül a geográfiát. A téma viszonylagos feldolgozatlansága, jó néhány izgalmas összefüggés, a hazai geográfia néhány úttörő kezdeményezése, de

mindenekelőtt a tippet adó (s a jó ötletekből soha ki nem fogyó) TÓTH professzor bátorítása mellett szól, hogy érdemes a dolgot kicsit alaposabban körüljárni.

A TEHETSÉGFELFOGÁSOK TÖRTÉNETI VÁZLATA

Az ember és környezete viszonyának értelmezésében mindig jelen van az ember különféle (szükségletkielégítő, természetátalakító, kultúrateremtő, technológiai, művelődési, munka-, szellemi-) képességeinek mérlegelése is. A kultúrák, civilizációk fejlődését a környezet kínálta feltételekhez való kreatív alkalmazkodás, a megismerési vágy kielégítése és a magasabb rendű célok elérése érdekében létrehozott megoldások, újítások mozdították előre.

Feltételezhető, hogy az őskor embere a páratlan teljesítményeket *természetfeletti* eredetűnek, az istenek ajándékának tartotta. Az ókori Kínában a tehetség legfőbb kútfőjének a *tanulást* tekintették. Erről vallott nézeteit KONFUCIUSZ (Kr.e. 552–479) foglalta elsőként rendszerbe. A görög hitregék a hősiesség, az okosság vagy a prófétai képességek forrását az isteni származásban vagy áldásban keresték. A tehetség *biológiai* átörökítésének teóriája PLATÓNIG (Kr. e. 429–347) és ARISZTOTELÉSZIG (Kr. e. 382–322) vezethető vissza. HIPPOKRATÉSZ (i.e. kb. 460–377), majd SZTRABÓN (Kr. e. 60–Kr. u. 20) a különböző emberi szokásokat és „szellemi tehetségeket” főként a természeti környezet, leginkább az *éghajlat* hatásának tudta be.

A kereszténység felfogásában vált először a tehetség *belsővé* azáltal, hogy a „talentumok” gyarapításában megjelent az ember személyes felelőssége is (Máté 25, 14–30). A középkor embere azonban még többnyire közösségein, társulásain keresztül érvényesíthette képességeit. A reneszánsz kultúra és a humanista műveltség vezetett el az „Én” forradalmához, a harmonikusan fejlett, képességeit a legteljesebb mértékben kibontakoztató, *cselekvő* ember ideáljának kialakulásához. A felvilágosodás nagy gondolkodói igazságtalannak tartottak és elutasítottak minden feltevést a születéssel létrejövő különbségekről, ezért a kivételes teljesítmények okát a sikeres *pedagógiai* folyamatban látták. Ebben az időben sarjadtak azok az antropológiai (fiziognómiai, frenológiai) iskolák is, melyek különböző *szomatometriai* jellemzőkből (arcberendezés, koponyaméret) igyekeztek következtetéseket levonni az ember szellemi és erkölcsi tulajdonságait illetően.

DARWIN, C. (1809–1882) evolúciós tanainak legjelentősebb szociológiai értelmezője, SPENCER, H. (1820–1903) az élővilág alaptörvényének tar-

totta az erősebb, tehetségesebb egyedek érvényesülését. A tehetségkutatás pozitivista fázisát GALTON, F. (1822–1911) és BINET, A. (1857–1911) neve fémjelzi. GALTON már 1869-ben a kivételes tehetség öröklődéséről írt, és ő plántálta el a *természet kontra nevelés* (nature-nurture) dilemmát a tudományos köztudatban. Az öröklődés egyre kézzelfoghatóbb bizonyítékai ugyanis akkor láttak napvilágot, amikor az egyre nyitottabbá váló társadalmakban először nyert szabad teret az egyéni tehetség és hozzáértés azáltal, hogy nem ismertek el olyan tevékenységet, melyet ne tanulhatott volna meg és ne gyakorolhatott volna bárki. Mindez a gazdasági liberalizmusból és az új „politechnikai” világi-tudományos gondolkodásmód terjedéséből adódott (Molnár 1996).

A 20. század első felének szakirodalmába tekintve, a tehetség fogalmának megannyi meghatározását, létrejötteinek számos, sokszor egymásnak ellentmondó okát találjuk. Különös, hogy a *biológiai determináltságot* propagáló (hereditáriánus) és a *környezet meghatározó szerepét* hangsúlyozó (environmentalista) felfogások egyaránt a tudományok fejlődésének köszönhették létüket. Sajnos, mindkét szélsőséges elgondolás egy sereg káros ideológiai és politikai következménnyel járt. Az előbbiek elvi támaszként szolgáltak a „magasabbrendű fajok” vagy vezető társadalmi osztályok hatalmának legitimálásához. Az utóbbiak a WATSON, J. (1878–1958) által életre hívott *behaviorizmuson* alapultak, miszerint az ember korlátlanul alakítható. Nem meglepő, hogy ez az irányzat hamar utat talált a kommunista ideológiák felé, és vált a szocialista országok hivatalos felfogásává.

A tehetség első módszeres vizsgálatait az *intelligencia* oldaláról közelítették. Az intelligencia mentális folyamatok széles skáláját öleli át, az izomérzékeléstől a hangok, érzések és vizuális alakzatok, illetve bármifajta információ megkülönböztetéséig. BINET zseniális ötlete, az IQ-teszt segítségével az intelligencia bizonyos fokig mérhetővé vált. Az intelligenciafejlődésre ható *kulturális faktorok* szerepének felismerése vezetett el a *kultúrafüggetlen* tesztek készítésének gondolatához, de hamarosan kiderült, hogy az ilyesfajta próbálkozások csaknem hiábavalók, a teljesítmények nagyjából a kulturális tudást tükrözik, csakis adott referenciarendszerben értelmezhetők.

A tehetségkutatás irányának forradalmi változását GUILFORD, J. P. (1956) *multifaktoriális* elmélete hozta. Eszerint kétféle, *konvergens és divergens* gondolkodási mód létezik, s ez utóbbi – elkülönítve az intelligenciától – a *kreativitással* azonosítható. A kreativitás voltaképp szellemi rugalmasság, eredeti dolgok létrehozásának képessége. TORRANCE, E. P. (1988) magas korrelációt igazolt a gyermekkori kreativitásértékek és a későbbi

kreatív élet (pl. vállalkozások, újságok, különböző szervezetek alapítása) között. Ma a kreativitás nemcsak különböző alkotásokban és alakításokban érhető tetten, egyre nagyobb szükség van rá a mindennapi élet számos területén. A *kreatológia* (alkotástan) – mely önálló szaktudományként való elismerését elsősorban MAGYARI BECK I. munkáinak köszönheti – az utóbbi évtizedekben feltűnt komplex tudásterület, mely az alkotások létrejöttét több tudományág (alkotáspszichológia, alkotásszociológia, alkotástipológia, alkotásmódszertan, alkotástörténet) szemszögéből vizsgálja.

A tudomány mai, széles körben elfogadott állásfoglalása szerint a tehetség *komplex, individuális képességrendszer*, mely átlag feletti teljesítményt tud létrehozni. A domináns képességterületek szerint különböző *tehetség-típusok* különíthetők el: *intellektuális* (irodalmi, tudományos, matematikai, műszaki, nyelvi), *pszichomotorikus* (pl. mozgásművészeti, sport), *művészi* (előadóművészi, filmművészeti, iparművészeti, képzőművészeti, zenei), *szociális* (jogi, pedagógiai, politikai, spirituális, üzleti, vezetői). A képességterületek természetesen átfedhetik egymást, s egyben igazodnak a kor követelményeihez, jelzik a környezet, a kultúra és a technológia közötti viszony módosulását.

A legsűrűbben hivatkozott pszichológiai *tehetségmodell* szerint (RENZULLI 1984) – mely szinte megegyezik RÉVÉSZ G. 1918-ban publikált felfogásával – a tehetség alapját az individuum szintjén az *átlagon felüli képesség*, a *kreativitás* és a *feladatalkötelezettség* képezi. A tehetség azonban csak speciális társadalmi szerepek és tevékenységek között manifesztálódhat, ezért szükségessé vált a modell szociológiai aspektusú bővítése, mely immár az egyént körülvevő *szociális környezet* három faktorát (család, iskola, társak) is magába foglalta (MÖNKES–BOXTEL 1996). Az „új” modell már önmagában is sokféle, bennünket érdeklő problémára adhatna választ, hiszen a közösségek magukon viselik társadalmi környezetük fejlődésének meghatározó jegyeit. De pontosan emiatt szorul a modell némi kiegészítésre.

CZEIZEL E. (2003) ráérezhetett a modell hiányosságaira, amikor a szociális mezőt egy negyedik faktorról, a „társadalmi környezet”-tel egészítette ki. Csakhogy a család, az iskola és a társak egyaránt a társadalmi környezet részét képezik, rajtuk kívül pedig számos, egymással is szoros kapcsolatban álló felülete van a társadalmi létezésnek. Miért ne értelmezhetnénk a tehetséget „*totális*” *környezetében*, a földrajzi és történelmi folyamatok figyelembevételével (1. ábra)? Ez a látásmód kiegészítheti és dinamizálhatja a modellt, és olyan problémákra is választ adhat, melyekre a korábbi modellek nem voltak képesek. A tehetségre ugyanis a közvetlen szocializációs mezőt is magába foglaló, tágabb *környezet* is hat (pl. termé-

szeti viszonyok, demográfiai, gazdasági, települési, infrastrukturális, kulturális, vallási, etnikai, politikai, közigazgatási viszonyok, társadalmi eszmék).

Felmerülhet azonban a kérdés, hogy a legkülső befoglaló rendszer miért épp a „geográfiai-történeti” mező megnevezést kapta. Ennek megválaszolását azzal kell kezdenem, hogy elsődleges célom a modell *tér-idő rendszerbe* helyezése volt. GIDDENS, A. (1997) értelmezését adaptálva: a tehetséget hordozó személy (alkotó, talentum) minden interakciója környezetével egy bizonyos ideig tart és egy bizonyos helyen történik, vagyis a szereplő és produktuma térben és időben állandó mozgásban van. Az interakciót meghatározza: annak közvetlen kontextusa (lokális), az a feltétel, hogy a szereplő interakcióba léphessen (jelenlét-elérhetőség), valamint a társas érintkezések csomópontjai (Benedek 2002).

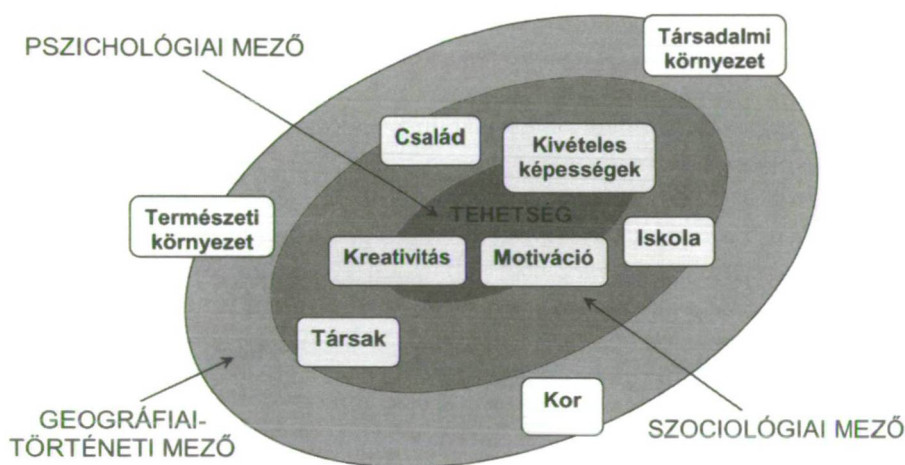
Mivel a tér és idő önmagukban nem szubsztanciák, csak az interakciókat lehetővé tevő szettkapcsolatok, olyan külső befoglaló vonatkoztatási rendszert kellett megjelenítenem, mely tartalmazza azokat az entitásokat (strukturálemeket és/vagy struktúrákat), melyekkel a tehetség kölcsönhatásba kerülhet. Ezek „feszítik rá” a tehetség terét és idejét a környezet szintén dinamikusán változó struktúráira. A tehetségföldrajz számára azok a térstruktúrák lehetnek érdekesek elsősorban, amelyek a mezotérben manifesztálódó térkomponensekkel (is) rendelkeznek. E térstruktúrákat a tehetséget attribútumként hordozó entitások (tehetséges személyek, kreatív társadalmi csoportok és produktumaik), valamint a különböző környezeti entitások közti helyzetkapcsolatok (elhelyezkedés, szomszédság, valamihez tartozás, bennfoglalás), vonzások, kölcsönhatások, mozgások, hálózati és hierarchikus viszonyok hozzák létre. A térbeliség lényege az egyenlőtlenségekben és a rendezettségben fogalmazható meg (Nemes NAGY 1998).

A „tér” immanens értelmében tehát nem természeti, nem társadalmi és nem földrajzi. Ennek ellenére beszélhetünk természeti, társadalmi térről, amennyiben a szettkapcsolatokat az őket létrehozó entitások attribútumai szerint, ekként kívánjuk rendezni. Jelen értelmezésben a „földrajzi” jelző a természeti és társadalmi entitások kölcsönhatás-rendszerére (földrajzi tér) és/vagy a struktúrák mezotérben (is) megnyilvánuló komponenseire hívja fel a figyelmet (természetföldrajzi tér, társadalom-földrajzi tér, gazdaságföldrajzi tér).

A természeti és társadalmi környezet, valamint kor bonyolult rendszerét tehát a különböző entitások és ezek kölcsönhatásai (tér-idő) határozzák meg. Tekintve, hogy törekvéseimben a földrajz általánosan elfogadott paradigmája volt irányadó – mely szerint a természeti és a társadalmi kör-

nyezet metszethalmaza földrajzi környezetként értelmezhető (TÓTH 1998) – kézenfekvőnek tűnt, hogy a tehetség legkülső befoglaló mezőjét részben a „geográfiai” elnevezés illesse. A „történeti” megjelölés itt értelemszerűen az interakciók, események időbe ágyazottságára utal. Természetesen a tér és az idő szettkapcsolatként, a belső mezők strukturális szintjein (individuális és szocializációs szint) is értelmezhetők.

1. ábra. A tehetség hipotetikus modellje a tehetségföldrajzban (Renzulli, J. S. 1984. és Mönks, F. J.–Boxtel, H. W. 1996. alapján szerk. Győri F.)
 Figure 1. The hypothetical model of talent in talent geography (fig. based on Renzulli, J. S. 1984. and Mönks, F. J.–Boxtel, H. W. 1996., ed. Győri, F)

A TEHETSÉG TÉRBELISÉGÉNEK VIZSGÁLATAI

A tehetség térbeliségének kezdeti, tudományos megközelítései *antropológiai* és *antropogeográfiai* munkákban körvonalazódtak. A 19. század végére az embertan, nem egy „vadhajtása” mellett, eljutott az emberiség fajbéli egységének gondolatáig (REQUINYI 1888), ugyanakkor felismerte a népesség térbeli mozgásának köszönhető „vérkeveredés” következményeit (CZIRBUSZ 1879, TÖMÖSVÁRY 1886). A korai emberföldrajz általában nem kevés elfogultsággal, romantikával és etnológiai okfejtéssel színezte meg az egyes népek, nemzetek pszichológiai alkatát, „tehetségeit”

(Fényes 1846, HUNFALVY 1886). A hazai földrajzi gondolkodásban is sokáig irányt szabó *földrajzi determinizmus* az ember testi és lelki tulajdonságait a földi folyamatok termékének tekintette (MORGENSTERN 1874, SOMOGYI 1885). „Bármilyen legyen is a viszonylagos mozgási könnyűség, melyet saját észtehetségünk és akaratunk szerez meg számunkra, mégis csak a Föld szüleményei maradunk;... minden mozgásában részt veszünk s minden törvényétől függünk” – írta RECLUS, E. (1880). A függő viszonyt a földrajz *posszibilista* iskolái fordították meg, melyek a környezet átalakulását az alkotó ember szabad akarata megnyilvánulásaként értelmezték: „Az ember és a föld emez egymással való érintkezésében, a szikra mindig az embertől pattan ki (BRUNHES 1913)”.

A 20. század elejére felvirágzó *rasszkutatás* a tehetség biológiai eredetét hirdető elméleteket favorizálta. KRETSCHMER, E. (1888–1964) nagyobb átlagtehetségű „fajokról” írt, melyek európai keveredési területeit tehetségben gazdagabbnak találta. SALLER, K. (1902–1969) viszont azzal érvelt, hogy a lakóhely kedvezőbb *közlekedés-földrajzi helyzete, feltételei* a társadalmi érintkezés magasabb szintjét eredményezik, amivel hozzájárulnak az ott élők magasabb intelligenciahányadosának kialakulásához (MÜHLMANN 2005).

Az oksági elv és kapcsolatrendszer földrajzi kialakulása szükségképpen utat nyitott a genetikus gondolkodásnak, szükségszerűen vezetett el az alkotó emberhez, a *szociogeográfia* kialakulásához (Hajdú 2000). A születőben lévő modern magyar társadalomföldrajz az emberi tehetséget – a kor fő tudományos paradigmáinak (természettudományos és humanisztikus) szellemében – kétféleképpen, *táj-*, illetve *kultúracentrikus* felfogásban közelítette meg.

TELEKI P. (1934) a szellem erejét, színességét, finomságát a *táji adottságokból*, főképp a klimatikus és domborzati viszonyokból vezette le. Nála az ember differenciált adottságokkal születő individuum, de csak egy a tájtényezők közül, akit lelki, mentális tulajdonságai szorosan kötnek miliójéhez, „*biológiai és emberi tradícióihoz*”. HÉZSER A. (1935) az emberi műveltség különböző megnyilvánulási formáit a népek „*egyéni mivoltában rejlő rátermettsége* mellett szintén a környezeti hatásokkal magyarázta. A tájközpontú koncepcióban tehát sajátosan ötvöződtek a determinista és posszibilista gondolkodás irányelvei: a természeti milió meghatározza az ember szellemi és erkölcsi tulajdonságait, de a természettől való függése műveltségi szintjén is múlik (Péter 1922, FODOR 1928).

Ezzel szemben a kultúracentrikus felfogás az alkotó emberből indult ki: „A felület geográfiai viszonyainak kulturális hasznosítása az emberen múlik, az ő intelligenciájától és cselekvési erejétől függ... (CZIRBUSZ 1911)”. Az egyéni tulajdonságokat az öröklés állandósíthatja, de azt nem a

fizikai milió, hanem a *nevelés, a hagyomány, a társadalmi-kulturális környezet és a történelmi körülmények* alakítják. DÉKÁNY I. (1924) a földrajzi-gazdasági környezet, valamint a kultúrateremtő ember (homo culturalis) viszonyrendszerének értelmezésében kitüntetett szerepet tulajdonított a tudásnak, a szellemi javaknak. Felfogásában az *elmésség és találékonyság* (ma kreativitásnak neveznék) az, ami a kulturális fejlődés során egyre növekvő szükségleteket (tér, nyersanyag, eszközök) is pótolhatja. BIBÓ I. (1930) első, „tehetségföldrajzi”-ként definiálható esszéjében az irodalmi alkotásokban túltengő, a természeti tájak „lélekformáló” hatását felnagyító, tudománytalan milliófelfogásokkal szállt szembe.

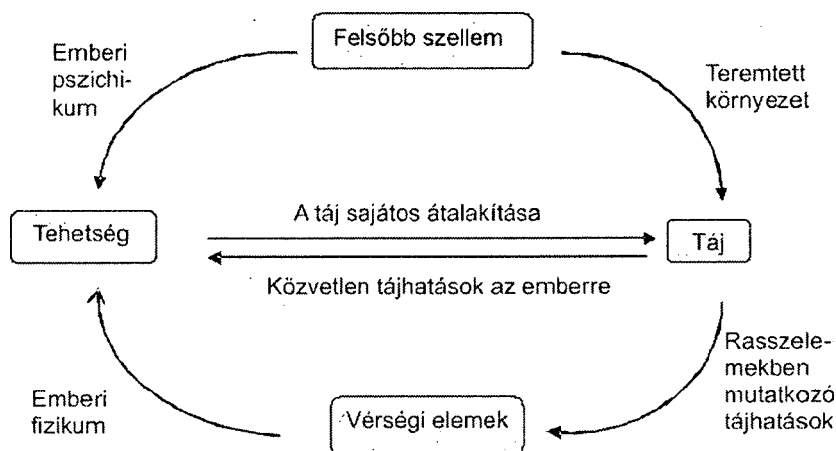
Az első *tehetségtérképek*, melyek szellemi kiválóságok származási helyét ábrázolták, német, francia és brit földről készültek. A hazaiak közül az első magyar írók, költők születési helyeit ábrázolta (Pintér 1928). HANTOS GY. (1936) lexikonadatok segítségével módszertani szempontból is igen érdekes térképet alkotott. A magyar tájak *lelkét* kutató geográfus a földrajzi fekvést, a domborzatot, a folyóvölgyeket, az utakat, vasutakat, városokat mind a műveltség terjedésének és a tehetség kibontakozásának feltételeként interpretálta. Legvégül arra a következtetésre jutott, hogy a tehetségsűrűség és az etnikai viszonyok kapcsolata laza, a tájlélek az, ami a kulturális értékek „szülőanyja és éltető légköre”.

SOMOGYI J. (1942) tehetségtérképén nagy szülőtteink már „ágazati” bon-tásban (tudományos, művészi, politikai, katonai, gazdasági tehetség) jelentek meg. Megállapította, hogy önmagukban a veleszületett hajlamok elégtelenek, ha „egyéb körülmények, amilyenek bizonyos földrajzi, történelmi adottsá-gok, politikai viszonyok, gazdasági, társadalmi helyzet, megfelelő népsűrű-ség, közlekedési lehetőségek stb. a magasabb szellemi életet lehetővé nem teszik”. A „faji” adottságok befolyását – az ország lakosságának erősen kevert antropológiai jellege miatt – elvetette, de felhívta a figyelmet a tehetségsűrű-ség és az iskolahálózat fejlettségének összefüggésére.

FODOR F. (1948) *A magyar lét földrajza* c. munkájában – mely sajnos nyomtatásban nem láthatott napvilágot – többek között a magyar géniusz kialakulására is magyarázatot keres. Tételei szerint az emberi jellemvoná-sokat elsősorban a különféle vérségi elemek, a tájhatások és a lélek benső, anyagi környezettől független adottságai alakítják. A különböző ember-csoportokat a tájak differenciálják, de a tájakat természetes különbözőségeiken túl lakosságuk is differenciálja (2. ábra). E bonyolult kölcsönhatás-rendszer eredményeként jönnek létre a *szellemi tájak*, melyek – miként a természeti tájak is – állandóan formálódnak, míg fő arcukat változatlan marad. A tájak alakítják a nemzeti lelkületet, műveltséget, ezért gazdasági

értékükön túl, a „materiális sík fölötti” sajátos értékkel is bírnak. A tájak lélekre gyakorolt hatásuk alapján tovább differenciálhatók (szülőföld, ifjúkori táj, alkotási színhely). FODOR nemcsak a geográfia részének tekintette, hanem egyben piedesztálra is emelte a tehetségföldrajzi kutatásokat. Így vallott: „Ha azonban azt vizsgáljuk, hogy a táj mennyi és minő írókat adott a nemzetnek, ez már csak a geográfus és pedig a kulturgeográfus munkakörébe tartozik; sőt, ha ezen túl megyünk és azt is felderítjük, hogy az egyes tájak minő vezető szellemet adtak a magyarságnak a magyar élet minden területén, a legmagasabb geográfiai kutatás terén mozoghatunk”.

2. ábra. A tehetség értelmezése Fodor F. (1948) szerint (szerk. Győri F.)
 Figure 2. The talent as understood by Fodor, F. (1948) (ed. Győri, F.)

A 20. század közepétől a társadalmi egyenlősítést hirdető szocialista ideológiák légkörében a tehetség ügye kényelmetlen témává vált, s hosszú időre el is tűnt a hazai geográfiai irodalomból. Az 1970-es évek második felétől váltak nyomatékosabbá azok az emberi erőforrásokkal kapcsolatos területi kutatások (iskolázottság, továbbtanulási esélyek, szellemi potenciál, K+F-tevékenység, innovációk), melyekben a tehetség problematikája latensen újra a felszínre került (pl. KŐSZEGFALVI 1975, KOZMA 1983, B. HORVÁTH-BOROS 1984, NEMES NAGY 1988, RUTTKAY 1988, FORRAY 1993). Egy szociológiai közleményben ismét felbukkantak nemzeti talentumaink (SZIVEK – CZEIZEL 1986), de a tehetség és a tér viszonya csak az évezred utolsó évtizedében, a magyar társadalomföldrajzban is szükségletként

megjelenő és szárnyakat bontó „kulturális fordulat” áramlatában lett ismét földrajzi téma. TÓTH J. (1990, 1994) a magyar tudományos élet szereplőinek születési, lakó- és munkahelyadatait vizsgálva számottevő regionális, valamint a településhierarchia különböző fokain megjelenő különbségeket tapasztalt. Egyúttal megfogalmazta a tehetség térbeliségét feltáró *elméleti és alkalmazott kutatások* szükségességét is (TÓTH 2000, 2004). Kezdeményezésére a tehetség térbeli ismérveit kutató reménybeli tudományszak a *talentumföldrajz* elnevezést kapta.

Napjaink irodalmában még kevés kimondottan tehetségföldrajzi munka akad, de számos olyan publikáció születik, melyek tehetségföldrajzi kérdéseket is feszegetnek. Gyakran tárgyalt problematika a *humán- és a társadalmi tőke* állapota (KOZMA – FALUSNÉ 2002, CSATH 2002), valamint a *tudásáramlás* és az *innovációs aktivitás* kérdése (SMAHÓ 2005). A közgazdászok sokat foglalkoznak azzal, miként lehet a munkaerő meglévő képességeit a munkaviszonyon belül jobban mozgósítani, de azzal kevésbé törődnek, hogy milyen társadalmi tényezők motiválják az embereket képességeik kifejlesztésére (KOPÁTSY 1998).

Ugyancsak kurrens téma a tehetségek migrációja. Tudvalevő, hogy a *brain drain* rendszerint nagy nyereséget jelent a befogadó ország számára (WOLFENDALE 2001), s az is, hogy megindult az „agyak körforgása” a centrumterületek és a gyorsan fejlődő perifériák között. A nemzetközi vándorlás áramlatában fekvő országok kedvező földrajzi helyzetükből is profitálhatnak, amennyiben a „demográfiai bonuszból” ki tudják válogatni a megfelelő csoportokat (DÖVÉNYI 2005). A magasan képzett, kreatív munkaerő migrációs célterületeinek kiválasztásában – s ennek folyamányaképpen a gazdasági tér átrendeződésében – egyre inkább kidomborodik a *földrajzi helyek* és a *társadalmi tolerancia* szerepe (Florida 2002, Ó HUALLACHÁIN 2005). A „hely szellemét” (*genius loci*) ma is olyan erőként kell meghatároznunk, ami gondolkodásunkra, képességeinkre is hat (Jankó 2002). A „hely” ebben az összefüggésben természetesen nemcsak fizikai entitás, magába foglalja az absztrakt társadalmi-kulturális tér azon részét, mely a társas interakciók kontextusát meghatározza. A társadalmi nyitottság, a kultúrák keveredése és a gyakori térbeli kölcsönhatások kedvező talajul szolgálhatnak a felfedezések, újítások számára (GODÓ 2002, FARKAS 2003).

A közgazdaságtani, szociológiai és gazdaságföldrajzi ihletettséggű megközelítéseken túl az oktatáskutatás és az oktatásföldrajz nyújthat fontos támpontokat (Csapó 2003, M. CsÁSZÁR 2003, NEUWIRTH 2005, VÁRI szerk. 1997). A tapasztalatok szerint az *iskolázási esélyegyenlőtlenség* kialakulásá-

ban a társadalmi rétegződés rangsora és az alsóbb rétegek információs hátránya mellett földrajzi térkapcsolatok is szerepet kaphatnak.

A tanulmányozott szakirodalom, valamint az empirikus kutatás kezdeti eredményei (Győri 2004, 2006, 2007) alapján két, a későbbiekre nézve is irányadó hipotézis fogalmazható meg:

1. *A földrajzi (természeti + társadalmi) környezet dimenziói és entitásai befolyásolják a tehetség térbeni megjelenését, térstruktúráit. A tehetséget hordozó személyek, társadalmi csoportok, valamint produktumaik kölcsönhatásban vannak környezetükkel, melynek részeként sajátos fizikai és a szellemi tereket létrehozva formálják, alakítják azt.*
2. *A társadalmi-földrajzi terek általános relációi és törvényszerűségei (mennyiségi és minőségi eloszlás, fejlődés, terjedés, térbeli koncentráció és dekoncentráció, centrum és periféria viszonya, vonzás és taszítás) a tehetség térstruktúráiban és mozgásfolyamataiban is megjelennek.*

Amennyiben e feltevéseket a további elméleti és gyakorlati kutatások igazolják, már csak az a kérdés marad nyitva: önállósulhat-e tudományszakágként a tehetség földrajza a társadalomföldrajz taxonómiai rendszerében?

ELMÉLETI NEHÉZSÉGEK, MEGOLDÁSOK

A vizsgálatokat illetően – egy sor társadalmi jelenség kutatásához hasonlóan – talán a legnehezebb feladat a *tehetségföldrajz tárgyegységének* megtalálása. Nyilvánvaló, hogy egyetlenegy módszer sem képes a tehetség *kvantifikálására*, hiszen míg bizonyos összetevői (pl. egyes képességek) viszonylag jól mérhetők, mások (pl. a motivációs szint) számokkal kifejezhetetlenek. Csakúgy körülményes és vitatható a tehetségek teljesítményének (pl. művészeti, tudományos) mérése is. Nem meglepő, hogy igen eltérő vélemények (5–25%) alakultak ki a tehetségesnek tartott személyek egy-egy populáción belüli *arányát* illetően (Veres P. 2003).

A tehetség – bár biológiai diszpozíciók nélkül nem jöhetne létre – társadalmi értékeszmék mentén realizálódik, tehát kulturális jelenségként írható le. De a föld különböző pontjain, más-más kultúrában ugyanazon képességnek, tudásnak, produkciónak eltérő értéke van, ezért a tehetség magában hordozza a *viszonylagosság* kritériumát is.

A különböző tehetségkonceptiók a tehetséget legtöbbször a kimagasló teljesítmények *gyakorlati nyilvánvalóságával* magyarázzák: ha valaki magas

teljesítményt ér el, az tehetséges; és *vice versa*: ha valaki tehetséges – hiszen már valahol bizonyított – kiváló teljesítményt fog elérni. Vagyis olyasmivel igyekszünk igazolni a létét, ami maga is bizonyításra szorul (*petitio principii*).

Továbbra is megválaszolatlan kérdés a *genetikai adottságok és a környezeti hatások egymáshoz viszonyított aránya*. Néhány képességterületet (pl. matematikai, zenei) leszámítva nem lehet elkülöníteni, hogy ki az, aki „született” tehetség, és ki az, aki „csak” jól képzett. A tehetség jeleit mutatja az is, aki szimplán biológiai adottságait tőkésíti, és az is, aki kevésbé jó adottságait más tehetségfaktorok (pl. erősebb feladatelkötelezettség, kedvezőbb környezet) segítségével kompenzálni tudja. A tehetségföldrajz sem adhat választ arra, hogy a vizsgált kiválóságok a tehetség melyik szegmentumát használták ki nagyobb mértékben, ám a tehetség térbeli megjelenítése – a kedvező genetikai adottságok populációnkénti állandó arányát feltételezve – a *társadalmi esélyegyenlőtlenség* földrajzi dimenzióit is elénk tárja.

Az ember élettani, pszichológiai adottságait nem minden esetben tudja realizálni. *Kényszersorsát* genetikai öröksége, ösztön-, érzelmi és indulati természete, szociális és mentális környezete befolyásolja. De az „Én” életében meghozott első választással megszületik a *személyes sors*, melyet már maga az „Én”, különösen annak hitfunkciója alakít. Az „Én” folyton úton van kényszersorsának és választott sorsának feltételei között, mivel azonban mindenben az „Én” a döntő, a sors nem más, mint választás (Szondi 1996). A választás elmulasztása szükségszerűen *alulteljesítéshez* vezet. A tehetségben tehát a *sorsválasztás helyessége* is benne van! Talán érdemes eljátszani a gondolattal, hogy az emberi sorsok térbeli aspektusait vizsgálva eljuthatunk-e a *sors földrajzának* (anankogeográfia) hipotéziséig.

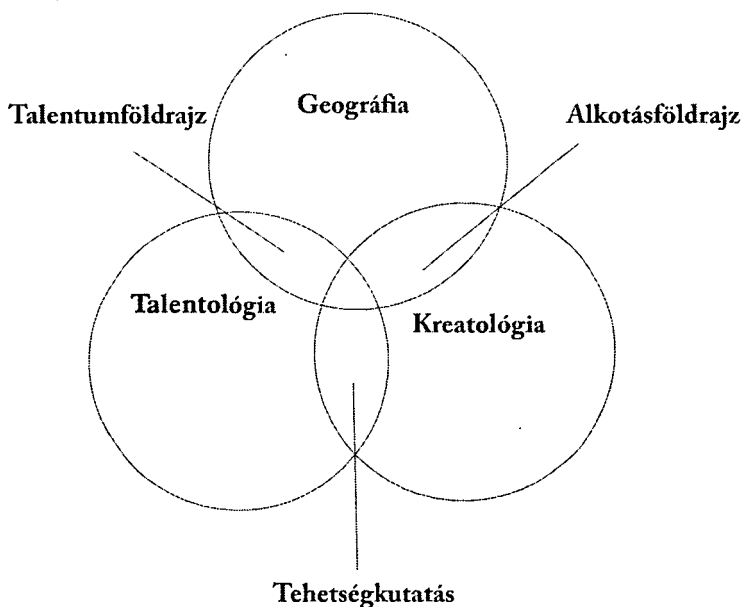
A tehetséget tehát olyan kedvező *lehetőségként* kell értelmeznünk, melyet az örökletes és szerzett testi-lelki tulajdonságok, valamint a környezeti hatások egymást kiegészítve támogatnak. Ugyanez a *potencialitás* jelenik meg a „tehetség” szavunkban is, hiszen a tehetségét már igazolt személyre nincs szabatos kifejezésünk. Célszerűnek tűnik, hogy ezeket a személyeket a kissé archaizáló, mégis nagyon találó *talentum* elnevezéssel illessük (CZEIZEL 2003).

A tehetség kérdéskörének további vizsgálatok ontológiai tekintetben különbséget kell tennünk kétfajta létező, az *alkotó* és az *alkotás* között. Ha a személyre koncentrálunk, akkor *talentológiai*, ha az alkotásra vagy a produktumra, akkor *kreatológiai* oldalról szemlélődünk (Zsolnai 2005). A szétválasztás kutatásaink tárgyát tekintve is méltánylandó, sőt irányadó. Ennek elfogadásával a földrajz és a talentológia interdiszciplináraként vagy –

mondjuk úgy – a tehetségföldrajz talentológiai aspektusaként a *talentumföldrajz* (*talentogeográfia*) definiálható, mely a talentumok megjelenésének, interakcióinak térbeli törvényszerűségeit vizsgálhatja többféle szempontból (pl. képességterületek, településtípusok, régiók szerint). Mivel a magyar nyelvben a *talentum* kifejezés hagyományosan az egyén intellektuális képességeire utal, a másik három képességterület küldötteire pedig külön-külön és együtt sincs igazán találó szó, újabb érv szól amellett, hogy minden tehetséges személyt talentumnak nevezünk.

A tehetségföldrajz kreatológiai perspektívájaként az *alkotásföldrajz* (*kreatogeográfia*) jeleníthető meg, mely az alkotástan és a geográfia határtudománya, s az alkotási folyamat, valamint alkotási termékek földrajzi összefüggéseit kutatja (pl. tudományos, műszaki, művészeti alkotások elterjedése, tudományos központok, innovatív területek). Az előző megoldás analógiájára praktikus az alkotásföldrajz vizsgálati körét a szoros értelemben vett intellektuális teljesítményeken „kívül eső” alkotásokkal, teljesítményekkel (pl. zenei interpretáció, sportteljesítmény) tágítanunk. A talentum- és az alkotásföldrajz szubsztrátuma tehát ugyanaz, csupán megközelítésük súlypontja más (3. ábra).

3. ábra. A tehetségföldrajz aspektusainak értelmezése (szerk. Győri F.)
 Figure 3. The interpretation of the aspects of talent geography (ed. Győri, F.)

MAGYARI BECK I. értelmezésében a tehetség mértéke annak produktuma, az alkotás. DÉNES T. hívta fel a figyelmem arra, miszerint strukturális értelemben ez azt jelentheti, hogy a tehetség mértékét az alkotás és az adott vonatkoztatási rendszer struktúradifferenciájával, vagyis az újítás mértékével fejezhetjük ki (DÉNES – FARKAS 2007). Minél nagyobb ez a struktúradifferencia, annál jobban kilógnak a „nagyon másként látó” tehetségek a társadalmi normákból (pl. zsenik, virtuózok). Ez kreatológiai szempontból jó érvelésnek tűnik. Ugyanakkor ez a „mérték” tehetségtípusonként erősen differenciált lehet. Minden alkotás (alakítás, magas szintű teljesítmény) új, de nem minden alkotás újítás! Pl. egy hosszútávúfutó rekord, mint produktum, a befoglaló rendszerhez képest alapvetően csak mennyiségi (nem strukturális) változást jelent, míg egy remekmű vagy egy tudományos eredmény struktúraváltozásokat generál. Mégis, ki vitatná el a versenyző tehetségét? A struktúradifferencia itt nem mutatható ki az eredményből, mert az magában a versenyzőben (fizikai, lelki és szellemi képességeiben, a felkészülés cselekményeiben és körülményeiben (edzőmódszerekben, tanulási folyamatban, táplálkozásban, orvosi ellátásban, szociális viszonyokban) lappang. A tehetségföldrajznak talán ezért érdemes egyfajta werleni, akcionista látásmóddal (is!) közelíteni a problematikához, hiszen a tehetségtér a tehetségek tevékenysége, interakciói révén szerveződik vagy bomlik fel.

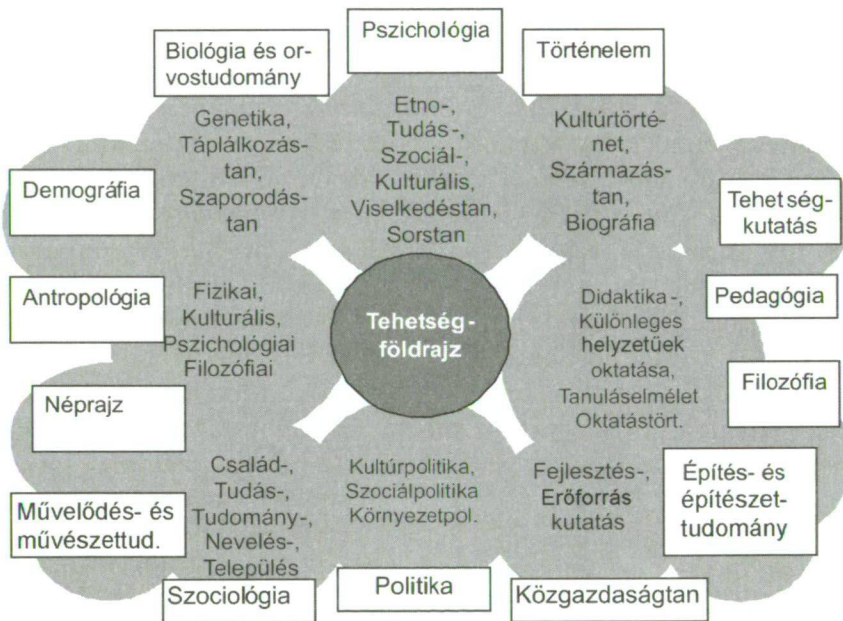
A tehetségföldrajz szubjektumcentrikus, kiindulópontja az ember, így szemlélete társadalmi-földrajzi kell, hogy legyen.

Terrénuma az objektív tereken túl, a mentális terekre is kiterjed (pl. kulturális minták, normák, értékek, mentalitások, attitűdök vizsgálata). A földrajzi környezetet mint funkcionáló egészet és a benne lévő tényezőket együtt, egymásra hatásukban igyekszik magyarázni. Az általános ágazati és regionális megközelítési mód mind a talentum-, mind az alkotásföldrajzban kifejezhető. Az *általános tehetségföldrajz* a talentumok, az alkotások és a hatótényezők térbeli struktúráit, funkcióit, folyamatait komplexen vizsgálja. Általános törvényszerűségeket fogalmaz meg és elméleti alapot nyújt az ágazati, valamint a regionális tehetségföldrajz számára. Az *ágazati vagy speciális tehetségföldrajz* a talentumok és alkotások képességterületek, illetve alkotástípusok szerinti földrajzi jellegzetességeit kutatja. A *regionális tehetségföldrajz* vizsgálódási köre egy település, táj, régió, ország, országcsoport, formális vagy funkcionális kultúrrégió.

A tehetségföldrajz *alkalmazott, szerkezetfeltáró* kutatásként hozzájárulhat a földrajzi régiók, települések társadalmi versenyképességének felméréséhez (pl. innovációs, vállalkozási, képzettségi, művészeti potenciál), *funkcionális* megközelítésben alkalmas a különböző szempontú (pl. kuta-

tási-fejlesztési, oktatási, gazdasági, infrastrukturális) fejlesztések előkészítésére. A tehetséghez kapcsolódó *társadalmi és gazdasági térfolyamatok* elemzése láthatóvá tehet, illetve prognosztizálhat bizonyos változásokat (pl. agyelszívás, innováció alapú iparágak terjedése, jövedelmi viszonyok alakulása, kulturális változások). Erőteljes komplexitás és multidiszciplináris arculat jellemzi. A társadalmi földrajz szinte minden területével érintkezik, segédtudományai pedig a természet-, a társadalom- és a komplex tudományok köréből egyaránt kikerülhetnek (4. ábra).

4. ábra. A tehetségföldrajz segédtudományai és -tudományozásai (szerk. Győri F.) Figure 4. The auxiliary sciences and disciplines of talent geography (ed. Győri, F.)

A tehetségföldrajz legközelebbi rokon tudományozásaként a tágabb értelemben vett *kulturális földrajzot* foghatjuk föl. A *népességföldrajzi* jellemzők (népsűrűség, termékenység, kor és nemek szerinti összetétel, foglalkozási, etnikai és vallási viszonyok) kiindulási alapot jelentenek a tehetségföldrajzi vizsgálatok számára. A *település- és közlekedésföldrajzi* relációk, a falvak, városok, szuburbiák funkcionális sajátosságai, hierarchiája kapcsolatrendszere, kommunikációs tere, vonzásviszonyai erősen befolyásolják a tehetség térbeliségét. A *viselkedésföldrajz* által kutatott érzékelési környezet, fontos szerepet

kap a tehetségek vándorlási célterületeinek kiválasztásában. A tehetségföldrajz érintkezik a „nemek földrajzának” is nevezett *feminista földrajzzal*, mivel a nők és a férfiak eltérő viselkedése, munkavégzése, társadalmi helyzete, mobilitása és térhasználata (TIMÁR 1998) képességeik kialakulására is komoly hatással van. Igen jól hasznosulhatnak az *oktatásföldrajz* tapasztalatai, és értékes adalékokkal szolgálhatnak a *szociálgeográfiai és egészségföldrajzi vizsgálatok* is. A kreatív elmék újításainak gazdaságföldrajzi aspektusait az *innovációföldrajz* kutatja.

A tehetség térbeliségével kapcsolatos fő struktúrák, folyamatok és funkciók rendszerbe foglalásán még dolgozom, ezért ennek közlésétől ezúttal tartózkodnom kell.

ZÁRSZÓ

A tehetség kialakulásának, interakcióinak, az alkotási folyamatnak és a produktumnak tehát léteznek tér- és időbeli feltételei, konzekvenciái. Egy kultúra adott foka, a földrajzi környezetben létrejövő dinamikus struktúrák serkentik, megengedik, vagy gátolják egyes cselekvéstípusok, így az alkotás, vagy magas szintű teljesítmény kibontakozását. A tehetségek azok, akik tevékenységükkel megváltoztathatják a korábbi struktúrákat. A tehetségföldrajzban a tér problémája egyben a cselekvés, a magas szintű produktum létrehozásának problémája, melyben fontos szerepet játszanak az ezt meghatározó körülmények.

A tehetségföldrajzot olyan új, születő tudományszakágként kell értelmeznünk, mely a legnagyobb emberi kincs, a tehetség, valamint a társadalom, a kultúra és a földrajzi környezet együttélését, kapcsolatrendszerét, kölcsönhatásait vizsgálja. Célja a térbeli törvényszerűségek feltárásával elősegíteni, hogy az emberi tehetség minél nagyobb mértékben válhasson a társadalom számára hasznos teljesítménnyé, tudássá. A tehetség földrajza új dimenziókkal gazdagíthatja a tehetségkutatást, s egyúttal rangot szerezhet magának a kultúratudományok sorában is.

IRODALOM

- BENEDEK J. 2002. A földrajz térszemléletének hullámai – *Tér és Társadalom*, 16. 2. pp. 21–39.
- BIBÓ I. 1930. *Földrajzi szempontok a magyar lélek mai megítélésében*. Szegedi Alföldkutató Bizottság Könyvtára, IV. (Társadalom- és Néprajzi) Szakosztály Közleményei, Szeged, 6., 34 p.
- B. HORVÁTH E. – BOROS F. 1984 A szellemi potenciál egyes területi kérdései – *Alföldi Tanulmányok* 8., pp. 219–247.
- BRUNHES, J. 1913 Emberföldrajzi problémák. *Földrajzi Közlemények*, 41., pp. 320–342.
- CSATH M. 2002. Erős társadalmi tőke, sikeres nemzet – *Valóság*, 45., 5., pp. 82–92.
- CSAPÓ B. 2003. Iskolai szelekció Magyarországon az ezredfordulón – In: Körtvélyesi Zs. et al (szerk.) *Esélyegyenlőtlenségek a mai magyar társadalomban*, Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium, Szeged, pp. 28–33.
- CZEIZEL E. 2003. Legnagyobb természeti kincsünk: a tehetség. *Fizikai Szemle*, 53., 11, pp. 398–403.
- CZIRBUSZ G. 1879 A népek átalakulása – *Földrajzi Közlemények*, 7., pp. 171–180.
- CZIRBUSZ G. 1911. *Az ember geografiája és tanítása. Magyar középiskola* (különlenyomat), 4., 8, Stephaneum Nyomda, Budapest, 16 p.
- DÉNES T. – FARKAS J. 2007. A társadalom strukturális elmélete. *Társadalomkutatás*, 25. 2. pp. 127–159.
- DÉKÁNY I. 1924. Az ember és környezete viszonyának új elmélete. *Földrajzi Közlemények*, 52., pp. 1–23.
- DÖVÉNYI Z. 2005. A Magyarországot érintő nemzetközi vándorlás néhány területi aspektusa. *Kisebbségkutatás*, 14., 3, p. 338.
- FARKAS J. 2003. A társadalmi tér fogalma és mérési lehetőségei. *Társadalomkutatás*, 21., 1, pp. 7–32.
- FÉNYES E. 1846. Magyarország általános statistikája. In: *Vahot I.* (szerk.) *Magyarország képekben*, Vahot I. kiadása, Pest, pp. 5–8.
- FLORIDA, R. 2002 *The Economic Geography of Talent. Annals of the Association of American Geographers*, 92., 4, pp. 743–755.
- FODOR F. 1928 *Földrajz*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 180 p.
- FODOR F. 1948 *A magyar lét földrajza*. Kézirat másolat, MTA FKI, Budapest, pp. 199–276, 390–412
- FORRAY R. K. 1993 Az Alföld oktatásügye. *Alföldi Társadalom*, 4., pp. 26–48.

- GÁBOR L. (szerk.) 1996 *Kreatív Sokszerűség*. Osiris–Magyar UNESCO Bizottság, Budapest, 299 p.
- GIDDENS, A. 1997 Time, Space and Regionalisation. In: Gregory, D.–Urry, J. (szerk.) *Social Relations and Spatial Structures*, MacMillan, London, pp. 265–295.
- GODÓ N. 2002: A viselkedésföldrajz alapjai. In: Tóth J. (szerk.) *Általános társadalomföldrajz II*. Dialog Campus, Budapest-Pécs, pp. 160–189.
- GUILFORD, J. P. 1956 Structure of intellect. *Psychological Bulletin*, 53., pp. 267–293.
- GYŐRI F. 2004 A régióközpontok szerepe a tehetségeloszlásban Magyarországon – In: Csapó T.–Kocsis Zs.–Lenner T. (szerk.) *A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után*, BDF Társadalomföldrajz Tanszék, Szombathely, pp. 182–193.
- GYŐRI F. 2006: Talentumföldrajzi vizsgálatok a Kárpát-medencében. In: Szilágyi Gy.–Gidai E. (szerk.) „Gazdaság, régiófejlesztés, oktatás”. *Nemzetközi Tudományos Konferencia kötete*, Partiumi Keresztény Egyetem, Partium Kiadó, Nagyvárad, pp. 37–50.
- GYŐRI F. 2007: Tehetségföldrajz – humán fejlettség és az iskolai teljesítmények. In: Gulyás L. (szerk.) *Régiók a Kárpát-medencén innen és túl*. Konferenciakötet, Eötvös József Főiskola, Baja, pp. 248–252.
- HANTOS Gy. 1936 *Magyar Tájak-Magyar Kiválóságok* – Szerző kiadása, Budapest, 22 p.
- HAJDÚ Z. 2000 Dékány István: A modern magyar társadalomföldrajz egyik megteremtője és elfelejtett egyénisége. In: Dövényi Z. (szerk.) *Alföld és nagyvilág*, MTA FKI, Budapest, pp. 341–353.
- HÉZSER A. 1935 A kulturák földrajzi alapjai. *Földrajzi Közlemények*, 63., pp. 317–325.
- HOPPÁL M. 2002 Lokális értékek és a hagyományalapú társadalom. *Néprajzi Látóhatár*, 11., 1-4, pp. 125–133.
- HUNFALVY J. 1886 *A magyar birodalom földrajza, különös tekintettel a néprajzi viszonyokra*. Athenaeum R. Társulat, Budapest, pp. 87–91.
- JANKÓ F. 2002 A hely szelleme, a településimázs és településmarketing. *Tér és Társadalom*, 16., 4, pp. 39–62.
- KAMPIS Gy. 2002 A gén halott, éljen a gén! *Magyar Tudomány*, 47., (108.) 5, pp. 601–614.
- KEVICZKY L. 2001 A kimeríthetetlen erőforrás: a tudás. *Magyar Tudomány*, 46., (107.) 2, pp. 175–178.
- KOPÁTSY S. 1998 Az oktatás és a gazdaság. *Új Pedagógiai Szemle*, 48., 7–8, 15–22.

- KOZMA F.–FALUSNÉ SZIKRA K. 2002 A humántőke állapota és beilleszkedésünk Európába. *Társadalom és Gazdaság*, 24., 2, pp. 149–171.
- KOZMA T. 1983. Szellemi életünk regionális központjai. *Magyar Tudomány*, 3., pp. 181–194.
- KŐSZEGFALVI Gy. 1975. A szellemi élet szerepe a városfejlesztésben. *Terrületi Statisztika* 25., 6, pp. 557–570.
- MAGYARI BECK I. 1988. *A tehetség mint meg hasonlás*. Tankönyvkiadó, Budapest, 214 p.
- MAGYARI BECK I. 2004. Pedagógiai realizmus. *Valóság*, 47., 1, pp. 1–14.
- MÁTÉ 25:14-30 Példázat a táalentomokról. In: *Szent Biblia*.
- M. CSÁSZÁR Zs. 2003. *A magyar közoktatás területi sajátosságainak oktatásföldrajzi elemzése*. PhD értekezés, PTE, Földtudományok DI, Pécs 189 p.
- MOLNÁR T. 1996. *Az értelmiség alkonya*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 319 p.
- MOLNÁR T. 2000. *Én, Symmachus-Lélek és gép*. Európa Könyvkiadó, Budapest, pp. 137–211.
- MORGENSTERN H. 1874. A földrajzi viszonyok befolyása Magyarország történetére. *Földrajzi Közlemények*, 2., pp. 319–367.
- MÖNKS, F. J. – BOXTEL, H. W. 1996 A Renzulli-modell kiterjesztése és alkalmazása serdülőkorban. In: Balogh L. et al (szerk.) *A tehetségfejlesztés pszichológiája*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 67–82.
- MÜHLMANN, W. E. 2005. Rassenkunde. <http://194.95.188.39:8080/JDG/browse?id=JRE0829 &year=1932,2005.08.12.23:26:36 GMT>
- NEMES NAGY J. 1988. A szellemi élet térszerkezete. *Tervgazdasági Fórum*, 1., pp. 60–69.
- NEMES NAGY J. 1990. A területi egyenlőtlenségek dimenziói. *Tér és Társadalom*, 4., 2, pp. 15–30.
- NEMES NAGY J. 1998. *A tér a társadalomkutatásban*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest, 261 p.
- NEUWIRTH G. 2005. *A középiskolai munka néhány mutatója 2004*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 173 p.
- Ó HÜALLACHÁIN, B. 2005 *Spatial Convergence and Spillovers in American Invention*. *Annals of the Association of American Geographers*, 95., 4, pp. 866–886.
- PÉTER J. 1922. *Földrajz közgazdasági alapon*. Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 144 p.
- PINTÉR J. 1928. *Pintér Jenő magyar irodalomtörténete*, második kötet. Franklin-Társulat, Budapest, 330 p.
- RECLUS, E. 1880. *A Föld II.*. K.M. Természettudományi Társulat, Budapest, pp. 598–628.

- RENZOULLI, J. S. 1984. *The triad/revolving door system: A research based approach to identification and programming for the gifted and talented* – Gifted Child Quarterly, 28., pp. 163–171.
- REQUINYI G. 1888. Egy szakasz a népek psychológiájából – *Földrajzi Közlemények*, 16., pp. 468–482.
- RÉVÉSZ G. 1918. A tehetség korai felismerése. *Athenaeum*, 1., pp. 1–44.
- RUTTKAY É. 1988. Innovációra alkalmas térségek Magyarországon. *Kutatás-Fejlesztés*, 3-4, pp. 232–242.
- SMAHÓ M. 2005. Az innovativitás területi különbségei Magyarországon. In: Glück R. – Gyimesi G. (szerk.) *Évkönyv 2004–2005, PTE, Regionális Politika és Gazdaságtan* DI, Pécs, pp. 183–192.
- SOMOGYI I. 1885. Az égövek és a művelődés. *Földrajzi Közlemények*, 2., pp. 497–520.
- SOMOGYI J. 1934. *Tehetség és eugenika*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 416 p.
- SOMOGYI J. 1942. Magyarország tehetségtérképe. *Társadalomtudomány* (különlenyomat) 1., 20 p.
- SZIVEK É. J. – CZEIZEL E. 1986. Kétszáz év legnevezetesebb magyar személyiségeinek származása. *Valóság*, 29., 1, pp. 28–42.
- SZONDI L. 1996 *Ember és sors*. Kossuth, Budapest, pp. 36–38.
- TELEKI P. 1934 *Európáról és Magyarországról*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest, 199 p.
- TIMÁR J. 1993 A nők tanulmányozása a földrajzban, avagy: van-e létjogosultsága a feminista geográfiának Magyarországon? *Tér és Társadalom*, 7., 1-2, pp. 1–18.
- TORRANCE, E. P. 1988 Creativity as manifest in testing. In: Sternberg, R. J. (szerk.) *The Nature of creativity*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 43–75.
- TÓTH J. 1990 A tudományos minősítéssel rendelkezők születési lakó- és munkahelyeinek területi sajátosságai. In: Tóth J. (szerk.) *Tér-Idő-Társadalom*, MTA RKK, Pécs, pp. 225–267.
- TÓTH J. 1994 *A magyar geográfusok adatainak területi-strukturális elemzése*. Közlemények a JPTE Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékéről, Pécs, 10., 21 p.
- TÓTH J. 1998: A társadalomföldrajz alapjai. In: Tóth J. – Vuics T. (szerk.) *Általános Társadalomföldrajz*, Dialog Campus Kiadó, Budapest–Pécs, pp.15–44.
- TÓTH J. 2000 A talentumföldrajz néhány kérdése. In: Szukk O. – Tóth J. (szerk.) *Globalitás, regionalitás, lokalitás*, PTE TTK Földrajzi Intézet, pp. 257–262.

- TÓTH J. 2004. A tehetségföldrajz körvonalai. In: Hanusz Á. (szerk.) *Földrajzi Környezet-Történeti folyamatok*, Nyíregyháza, pp. 43–50.
- TÖMÖSVÁRY L. 1886. A hazai anthropológia ügyében. *Földrajzi Közlemények*, 14., pp. 85–90.
- VÁRI P. (szerk.) 1997. Monitor '95. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 331 p.
- VERES P. 2003. A kreativitás aránya és megoszlásának jellege az etnikumban. In: Vargyas G. (szerk.) *Népi kultúra-Népi társadalom*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 21. pp. 365–409.
- WOLFENDALE, A. 2001. Agyelszívás. *Fizikai Szemle*, 51., 10, p. 330.
- ZOLTÁN Z. 1979. A dinamikus gazdaságföldrajz alapproblémái. *Földrajzi Értesítő*, 28., 3–4, pp. 217–235.
- ZSOLNAI J. 2005. *Pedagógiai kreatológia és pedagógiai talentológia*. <http://www.match.hu/zsolnay.htm> 2005. 02. 27. 15:40:20 GMT.